

Myytti asevelvollisuudesta amerikansiirtolaisuuden syynä

Markku Mattila

"Venäläiseen" sotaväkeen joutumisen pelkoa ja asevelvollisuuden pakoilua pidetään yhä yleisesti eräänä keskeisenä vanhan amerikansiirtolaisuuden syynä. Onko asia todella niin?

Kirjoittaja on Siirtolaisuusinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen aluepäällikkö.

Avainsanat: Suomi, amerikansiirtolaisuus, asevelvollisuus, kutsunnat, venäläistäminen.

Siirtolaisuudesta kiinnostuneiden tutkijoiden ja 'maallikoiden' kanssa tulee usein esiin käsitys venäläisestä "sortokaudesta" ja vuoden 1901 asevelvollisuuslaista keskeisenä syynä Pohjanmaan laajaan siirtolaisuuteen. Asiasta tunnutaan olevan syvästi vakuuttuneita. Mutta onko näkemykselle katetta?

Jo professori Reino Kero kirjoitti aikanaan, että kysymys asevelvollisuuden pakoilusta ja venäläisten sortokausien merkityksestä on mielipiteitä jakava asia. Tämä tarkoittaa, että kysymys on ideologisesti latautunut. Kero toi esiin, että sortokaudet tuottivat toki poliittista pakolaisuutta. Tällöin kyse kuitenkin oli harvalukuisista johtajista ja keskeisistä toimijoista. Esimerkkeinä Kero nimesi vasemmistolaisen Santeri Nuortevan ja oikeistolaisen Eero Erkön. Kero tähdensi myös, että on esimerkkejä siitä, että selvästi on myös valehdeltu väitettäessä, että oman siirtolaisuuden syy olisi ollut asevelvollisuuden pakoilu. (Kero 1996, 50)

Keron oma kanta on se, että "asevelvollisuuden pakoilu siirtolaisuuden syynä on siirtolaishistorian esityksissä ollut paljolti myytti – tarina, joka on antanut siirtolaisuuden historialliselle tarkastelulle ylimääräistä hohtoa". Hänen mukaansa joidenkin siirtolaisten muuttopäätökseen asevelvollisuus ja venäläinen "sortovalta" tietenkin vaikuttivat. Mutta oliko heidän määränsä 500 vai 5 000, sitä on mahdotonta laskea. Jos määrä kuitenkin oli tuhansia, tarkoittaa tämä, että pakoilijoiden osuus kaikis-

ta amerikansiirtolaisista olisi 1–2 prosenttia. (Kero 1996, 50–52) Näiden lukujen valossa asevelvollisuutta ei voitane nimetä keskeiseksi muuttosyyksi.

Lisäksi, jos tarkastellaan suomalaisen asevelvollisuuden historiaa, saadaan kuvaan Keron näkemystä tukevia elementtejä. Ruotuarmeija – joka sekään ei ollut ollut "yleinen ja yhtäläinen", vaan periaatteessa ammattisotilaiden palkka-armeija¹ – lakkautettiin "toistaiseksi", kun Suomi liitettiin Venäjän keisarikuntaan.² Senkin jälkeen suomalainen saattoi antautua sotilasuralle. Esimerkiksi Haminan kadettikoulu koulutti suomalaisen aateliston vesoista ammattiupseereja keisarikunnan armeijan tarpeisiin. Tunnetuin esimerkki lienee loisteli-aan hoviuran tehnyt C.G.E. Mannerheim. Suomessa oli myös ammattisotilaista eli värvätyistä koostuneita suomalaisia joukkoja. Tunnetuimpia näistä

¹ Ruotujakolaitoksessa maan maatiloista muodostettiin 2–6 maatilan ryhmiä eli ruotuja. Ruodun tehtävänä oli kustantaa yksi sotilas varusteineen ja aseineen. Ruotu järjesti palveluksessa olevalle sotilaalle myös torpan asunoksi ja palan maata viljeltäväksi. Siitä ruotusotamiehen perhe sai elantonsa. Upseerien ja aliupseerien palkkaus hoidettiin heille määrättyjen kruunun sotilasvirkatalojen kautta. Miehistön palkan maksoivat siis talonpojat ja upseeriston palkan kruunu.

² Kun ruotuarmeija oli lakannut olemasta, upseerit ja aliupseerit saivat pitää palkkaetunsa, esim. virkatalot. Miehistö menetti ruotutorppansa ja palkkansa, mutta heille maksettiin Ruotsin lain mukaista eläkettä.

lienevät Suomen kaarti eli Henkikaartin 3. Suomen Tarkk'ampujapataljoona (noin 500 miestä) sekä laivaston jalkaväkiyksikkö eli meriekipaasi (noin 1 100 miestä). Lisäksi keisarikunnan käymät sodat heijastuivat Suomeen erilaisten muiden joukko-osastojen perustamisina ja lakkauttamisina.³ Näihin joukkoihin sotilaselämästä haaveilevat miehet saattoivat mennä. Esimerkiksi Aleksis Kivi kuvaa, miten Jukolan veljekset, kun asiat jälleen kerran olivat menneet umpisolmuun, olivat menossa Parolannummelle värväytymään (ammatti)armeijaan.

Venäjän keisarikunnassa otettiin eurooppalaisen esimerkin mukaan käyttöön asevelvollisuus. Tämän myötä asevelvollisuus säädettiin myös Suomeen vuonna 1878. Tämäkään asevelvollisuus ei ollut ”yleinen ja yhtäläinen” vaan valikoiva. Rauhan aikana asevelvollisuudesta oli vapautettu melkoinen joukko miehiä. Esimerkiksi tietyt ammattikunnat vapautettiin kokonaan (mm. papit, opettajat, laivojen kapteenit, luotsit, konemestarit ja kauppa-laivojen merimiehet) mutta myös Lapinmaan kihlakunnan ja Oulun läänin asukkaat sekä kaikki perheen elättäjät. (Asevelvollisuuslaki 18.12.1878)

Itse kutsuntatilaisuudessa valikoivuus jatkui. Joka vuosi kutsuntoihin oli määrätty yhden ikäluokan asevelvolliset: ne jotka olivat edellisenä vuonna täyttäneet 21 vuotta. Kutsuntoihin saapuneet ”heittivät arpaa”. Arvan perusteella kutsutut jaettiin ”vakinaiseen väkeen” menijöihin ja reserviin menijöihin. Kolme vuotta kestävään asepalvelukseen arvottiin noin 10 prosenttia ikäluokasta, loput siirrettiin suoraan reserviin. Asepalveluksen suorittaneet olivat palvelunsa jälkeen reservissä kaksi vuotta, suoraan reserviin siirtyneet viisi vuotta. Tämän jälkeen mies kuului nostoväkeen. Vakinaisen armeijan koko oli vähäinen. Ensimmäisissä kutsunnoissa vuonna 1881 rauhanajan armeijan kooksi määriteltiin 5 600 miestä. Koulutus tapahtui suomeksi tai ruotsiksi, mutta komentokielenä käytet-

³ Esimerkiksi vuosina 1846–1860 toimi Suomalainen krenatööripataljoona. Krimin sodan aikana (1853–1856) ruotujakolaitoksen avulla koottiin yhdeksän ruotupataljoonaa, jotka lähetettiin täällä jo olevien venäläisten joukkojen rinnalla puolustamaan Suomen rannikkoa briteiltä ja ranskalaisilta. Sodan jälkeen ruotujoukoista taas luovuttiin, ja lopullisesti ruotujakolaitos lakkautettiin nälkävuonna 1867.

tiin venäjää. (Asevelvollisuuslaki 18.12.1878; Laitinen 2005, 48, 54)

Vuoden 1901 ”venäläistetty” asevelvollisuuslaki ei juuri muuttanut lain sisältöä. Pääasiallinen muutos koski sitä, että venäläiset upseerit pääsivät Suomen armeijan virkoihin ja suomalaisia joukkoja voitaisiin lähettää valtakunnan muihin osiin. Kutsutavien valintamenettelyyn ja kutsuntojen valikoivuuteen (”arvanheittoon”) ei tullut muutoksia. Armeijan rauhanajan kokoa pienennettiin viiden vuoden ajaksi vain 2 000 sotilaaseen. Sen jälkeen kokoa oli tarkoitus nostaa 4 000 sotilaaseen. (Korhonen (toim.) 1949, 818–822)

Suomalaisella miehellä oli siis yhä pienempi mahdollisuus joutua vakinaiseen asepalvelukseen. Vuosien 1902–1904 kutsunnoissa kutsuttavan ikäluokan koko oli vuosittain noin 25 000 miestä. Tämä tarkoitti sitä, että esimerkiksi Helsingin kaupungissa vuonna 1902 sen vuoden asevelvollisten määrä oli 870 miestä (kaupungin koko väkiluku oli 100 000 henkeä). Samana vuonna armeijaan otettiin kaikkiaan 190 miestä – koko Suomen Suuriruhtinaskunnassa! (Korhonen (toim.) 1949, 326–327, 818–822; Öhquist 1922, 74).

Suomessa lainmuutos aiheutti kuitenkin poliitista kuohuntaa, esimerkiksi organisoituja kutsuntalakkoja ja laajamittaista pakoilua. Erityisen voimakasta kutsuntalakkoilu oli Pohjanmaalla. (Korhonen (toim.) 1949, 325–327; Klinge 1997, 384) Keskeistä asiassa on kuitenkin se, että asevelvollisuuslaista oli tullut poliittisen taistelun väline. Suomalainen eliitti näki sen venäläistämisen eräänä ilmenismuotona, jota piti vastustaa sen tähden. Sitä ei siis suinkaan vastustettu siksi, että siitä oli tullut erityinen rasite tai vaara suomalaisen miehen hengelle ja terveydelle. Vastustus oli menestyksekkästä, sillä Venäjä lopetti lain toimeenpanon vuonna 1905. Suomalaiset vapautettiin asevelvollisuudesta ja sen muodostama rasitus korvattiin Venäjän valtionkassaan maksetulla rahalla, niin sanotuilla sotilasmiljoonilla (Luntinen 1984).

Kun siis ”venäläinen” asevelvollisuuslaki oli voimassa vain kolme vuotta (1902–1904), silloiset kutsunnat koskivat vain yhtä ikäluokkaa kerrallaan (edellisenä vuonna 21-vuotta täyttäneitä), vakinaisen armeijan koko koko oli 2 000 miestä ja vain korkeintaan 10 prosenttia nosti armeijaan passittavan arvan, ei uhka joutua ”venäläiseen” sotaväkeen

koskenut kovinkaan suurta joukkoa, eikä se tässä joukossa ollut kovinkaan realistinen. Lisäksi siirtolaisuus jatkui massamittaisena vaikka koko asevelvollisuus lopetettiin. Mikäli asevelvollisuus olisi ollut merkittävä syy, olisi sen poistumisen pitänyt näkyä lähtijöiden määrässä.

Mistä yhä toistettu myytti sitten kumpuaa? Nähdäkseni taustalla on Suomen oma poliittinen tilanne. Venäläistämistä vastaan käyty poliittinen taistelu oli sitä johtaneiden mielestä suomalaisen isänmaan ja isänmaallisuuden suurponnistus. Sen eturintamassa olevien poliittisten, kulttuuristen ja älymystöä edustavien johtajien mukaan taisteluun tarvittiin koko kansan yhteinen voima. Oli karvas pala huomata, että suuri määrä rahvasta näytti viisaavan isänmaan hädästä, vaan mieluummin lähti muille maille. Heihin ei kotimainen eliitti suhtautunut suopeasti. Heidät voitiin nähdä taistelutahtoa, -moraalia ja -kykyä nakertavana 'viidentenä kolonnana' tai 'renegaatteina', jotka hylkäävät isänmaan sen äärimmäisen hädän hetkellä. Tätä näkemystä tiivistä esimerkiksi patrioottisen kirjailija Ilmari Kannon runo vuodelta 1911, joka sävellettynä on tunnettu Nälkämaan lauluna eli Kainuun marssina. Sen tunnetut lopetussäkeet "meidän on uudesta luotava maa, raukat vain menköhöt merten taa" viittaavat suoraan siirtolaisiin. Ja myös siihen kokonaisvaltaiseen tehtävään, mitä isänmaan ylösrakennus "meiltä" vaati.

Ajatusta venäläistämispoliitikasta massamittaisen 'maastapaon' taustalla ruokki myöhemmissä tulkinnoissa myös 1920- ja 1930-luvuilla voimissaan ollut russofobia. Tuolloin keisarin "sortovalta", oma "punakapina", bolshevismien pelko ja meillä ollut vasemmistolainen liikehdintä pyrkivät sekoittamaan yhdeksi näkemykseksi siitä, että suomalaisten ongelmien takana on aina Venäjä. Niinä

aikoina ja niissä sosiaalisissa paineissa oli varmasti hyväksytympää ilmoittaa tai muistella – tai jälkeensä jääneiden ilmoittaa tai muistella – oman (tai jo edesmenneen sukulaisen) maastalähdön syyksi asevelvollisuuskutsunnat tai venäläinen "sorto", kuin mainita vaikkapa isänmaan elatuskyvyttömyys tai oma seikkailunhalu. Näistä kun ensimmäinen olisi langettanut ruman varjon isänmaan päälle ja toinen leimannut lähtijän 'kevytkenkäiseksi' onnenonkijaksi. Juuri sellaiseksi "raukaksi", josta Kiannon tekstissä puhutaan.

Lähteet

- Asevelvollisuuslaki 18.12.1878. Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma No 26/1878.
- Kero, Reino 1996. Suureen Länteen: Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Suomen siirtolaisuuden historia I. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Klinge, Matti 1997. Keisarin Suomi. Suomennos Marketta Klinge. [Espoo]: Schildt.
- Korhonen, Arvi (toim.,) 1949. Suomen historian käsikirja. Jälkimmäinen osa. Porvoo: WSOY.
- Laitinen, Kari 2005, Suomalainen asevelvollisuus. Historiallinen kaari, kehitys ja kansallinen olemus. Teoksessa Kari Laitinen & Arto Nokkala, Suomalainen asevelvollisuus : historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005. Helsinki: Puolustusministeriö, 1–118.
- Luntinen, Pertti 1984. Sotilasmiljoonat. Historiallisia tutkimuksia 125. Helsinki: SHS.
- Öhquist, Johannes 1922. *Leijonalippu: Suomen kansan nousu vapauteen*. Helsinki: Otava.